

Kodin, työn ja talouden uusi järjestys

Eeva Jokinen: *YTT, yhteiskuntapolitiikan professori, yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto*
eeva.jokinen@uef.fi

Janus vol. 18 (1) 2010, 48-60

Tiivistelmä

Jako kodin "sisä-" ja "ulkopuoleen", joka järjestää perhe-elämää, sukupuolten työnjakoa, yhteiskunnallista tuotantoa ja sukupolvien valta-asetelmia, näyttäisi olevan murenemassa ja menettämässä merkitystään. Uutta syntymässä olevaa järjestystä kutsutaan tässä artikkelissa neljänneksi muodostelmaksi, ja sen historiaa jäljitetään aiempien, nykyisen muodostelman alla vaikuttavien järjestysten avulla. Järjestyksiä jäsentää keskeisesti sukupuoli, ja artikkelissa otetaankin esille kaksi esimerkkiä neljanteen muodostelmaan kuuluvista yhteiskunnallisen ohjauksen sukupuolta liikuttavista muodoista. Ensimmäinen esimerkki on kansallinen eli suomalainen perhevapaajärjestelmä, ja toinen liikkuu globaaleilla uuden reproduktioteknologian markkinoilla. Neljännessä muodostelmassa naisille avautuu uusia strategisia mahdollisuuksia omaan huoneeseen ja omaan rahaan, mutta samaan aikaan on vaarana naisten välisten valtaerojen kasvaminen. Globaali kapitalismi näyttäisi "kaappaavan" sukupuolieron ja tekevän sillä voittoa. Sukupuoli valtarakenteena sekä haurastuu että vahvistuu.

Aluksi

Jako kodin "sisä-" ja "ulkopuoleen", joka järjestää perhe-elämää, sukupuolten työnjakoa, sukupolvien valta-asetelmia ja monia muita suhteita, näyttäisi olevan murenemassa ja menettämässä merkitystään. Kotiin liittyvät emotionaaliset, seksuaaliset ja naiselliset merkitykset lohkeilevat ja sulavat. Samoin käy työhön ja talouteen liittyville kasvuun, tuottavuuteen ja miehisyyteen liittyville merkityksille. Koteihin, tehtaisiin, konttoreihin, kouluihin ja muihin teollisen modernin vahvoihin instituutioihin "kuuluvat" toiminnot, kuten reproduktio (kodeissa), tavaroiden tuotanto (tehtaissa), hallinto ja suunnittelu (konttoreissa) ja koulutus (kouluissa), menettävät paikalliset ja ajalliset kiinteät koordinaattinsa. Sen sijaan olemme elinikäisessä koulussa ja työssä kaksikymmentäneljä tuntia päivässä ja joka viikonpäivä. Kodeissa on työpisteitä, joissa tehdään ansiotyötä kotitöiden, lasten hoidon ja muun ylläpidon kanssa yhtä aikaa. Hoivatyötä

digitalisoidaan, teknistetään ja tuotteistetaan. Kotien yksityisyyteen kuulunut seksuaalisuuteen ja lisääntymiseen liittyvä teknologia tuottaa voittoa pörssiyrityksille. Perinteisessä teollisuudessa työ taas muistuttaa yhä enemmän kodin hoitamista – tarvitaan logistiikkaa, järjestelyä ja tuotantoketjujen koordinoimista. Rekat tuovat tullessaan ja vievät mennessään, koordinoitukello raksuttaa. Netin kautta Britanniasta tilattu kannettava tietokone on saattanut heittää keikan Kaukoidässä ennen Pohjois-Karjalaan saapumistaan, sillä uuden talouden näkymätön käsi on sellaisen – kustannustehokkaimman – reitin sille suunnitellut.

Koetan seuraavassa jäljittää, miten edellä kuvattun kaltainen tilanne on tullut mahdolliseksi. Sitten esitän kaksi esimerkkiä, joissa asioita tarkastellaan erityisesti naisten kannalta. Ensimmäinen esimerkki on kansallinen: tarkastelen millainen on suomalainen perhe- ja työpolitiikan muotoilema idea siitä, miten lapset voidaan

hoitaa. Toinen esimerkki liittyy yllirajaiseen naisten lisääntymiskyvyn uuteen muodostelmaan eli munasolujen myymiseen. Lopuksi mietin, mitä haasteita tilanne, jota tulen kutsumaan neljänneksi järjestykseksi, asettaa sukupuolikysymysten teoreettiselle tarkastelemiselle uudessa taloudessa.

Neljä muodostelmaa

Kodin, työn ja talouden suhteiden muutoksen voi hahmottaa tapahtuneeksi neljänä peräkkäisenä, toistensa päälle ja lomaan syntyneenä järjestyksenä.¹ Ensimmäinen järjestys viittaa muodostelmaan, jossa idea heteroydinperheestä vastapainona teolliselle työlle tai konttorityölle tuli mahdolliseksi. Historiallisesti sen voi sijoittaa noin 1800-luvulle ja porvarillisen ydinperheen syntyyn. Perheitä, koteja ja töitä on toki ollut ennenkin tätä ensimmäistä järjestystä, mutta perheen ja työn erottaminen talouden kannalta relevanttina ideana syntyi teollistumisen myötä. Järjestelyä levitettiin työläisperheisiin ideologisista ja väestön hallintaan liittyvistä syistä (esim. Donzelot 1979; Markkola 1994; Nätkin 1997), ja sen kulta-aika sijoittuu toisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen, jolloin perhe-elämästä tuli sekä uudella tavalla tärkeää ihmisille itselleen että keskeinen kansallishenkisten ideoiden työssija. Koti turvasatamana ja uusien kansalaisten ja tulevien työläisten "sijana" avasi kentän sukupuolten modernille työnjaolle: naiset koteihin "pikkuelämää" ja lapsia hoitamaan, sodasta palaavat miehet oikeisiin tuottaviin töihin (esim. Anttonen 1997).

Toinen järjestys tarkoittaa ensimmäise(n) kypsymistä eli sitä että naiset astuivat – halusivat ja heidät kutsuttiin – työmarkkinoille. Käytännössä tämä muodostelma on esimerkiksi Suomessa miltei päällekkäinen ensimmäisen järjestyksen kanssa. Syntyy valtakenttä, jonka logiikkaa on nimitetty uuden sukupuolisopimuksen neuvottelemiseksi (esim. Julkunen 1994; Rantalaiho

1994) ja äänettömäksi kompromissiksi (Acker 1989, sit. Rantalaiho 1994, 25). Toisen muodostelman ideaali on kahden ansaitsijan perhe. Kun äiditkin käyvät töissä kodin ulkopuolella, syntyy tarve nimetä "toinen vuoro" (Hochschild 1989) eli naisten edelleen kotona tekemä näkymätön uusintamistyö, jota ilman ensimmäiset vuorot eli palkkatyöt eivät sujuisi.

Kolmas järjestys avaa oudon Liisa Ihmemaassa -maiseman, jossa koti ja työ ikään kuin ovat vaihtaneet paikkoja keskenään. Tämän muodostelman on tunnistanut muun muassa sosiologi Arlie Russel Hochschild (1997). Hän haastatteli suuren pohjoisamerikkalaisen yrityksen työntekijöitä, tarkasteli yrityksen sosiaalisia ja rituaalisia käytäntöjä ja havaitsi, että työhön ja kotiin liitetyt tunteet ja käytännöt olivat vaihtaneet paikkaa keskenään: kodista oli tullut työläs paikka, kun taas työpaikalla viihdyttiin ja toteutettiin itseä. Kotona piti ehtiä tekemään aina vain enemmän: piti käyttää lapsia harrastuksissa, sisustaa kotia, käydä lenkillä, viettää laatu-aikaa lasten kanssa, leipoa päiväkodin keväjuhliin ja niin edelleen. Kodin töitä myös tehostettiin, rationalisoitiin ja jaettiin perheen aikuisten kesken; niistä tapeltiin ja tehtiin (epäreiluja) diilejä. Sen sijaan töissä oli imua: oli mukavia työtiimejä ja lounasseurueita; työssä sai päteä ja lukea lehdet rauhassa. Työpaikoille luotiin erilaisia sosiaalisuutta ylläpitäviä rituaaleja, kun taas kotona rituaalit saivat mennä. Havaitimme (Jokinen & Julkunen 1984) ehkä idun samasta ilmiöstä jyvaskyläläisten pienten lasten äitien keskuudessa jo 1980-luvun alussa: haastatellut äidit kertoivat, että kotona ei ollut hetken rauhaa kun vauvat konttasivat perässä vessaankin, mutta töissä naisilla oli aikaa itselleen, ja siellä he saattoivat olla "oma itsensä".

Neljäs järjestys nimeää todellisuuden, jossa monet 2000-luvun alussa haastattelemamme (Jokinen 2005)² aikuiset, erityisesti naiset, elivät: rauhaa ei ollut *missään*, ei kotona eikä töissä. Työn ja kodin välinen raja, joka vielä aiempien järjestysten mukaisesti erotti sfäärit toisistaan ja jollain

tavalla jopa suojeli "sisällä" olijaa, oli häviämässä. Muutama toistaiseksi lapseton nainen odotti tulevasta äitiyslomastaan katkosta rasittavaan työelämään, mutta perhevapailla jo olevat naiset kertoivat siitä, miten he koettavat tehdä töitä tai opiskella lasten ja kodin hoidon lomassa. Tämän lisäksi ihmiset tekivät paljon kodin ja työn rajojen suojelutyötä, esimerkiksi koettivat pitää yllä sääntöjä siitä, että "työtöitä" ei tehdä kotona, ei ainakaan yhtä aikaa kun vietetään "perheaikaa". Rajan ylläpitotyötä tehtiin niin paljon, että jo se kertoo rajan hämärtymisestä. Kun kuuluisa työn ja perheen yhteensovittaminen onkin työn ja perheen rajan ylläpitämistä, on neljäs järjestys näyttänyt logiikkansa. Koti ja työ eivät ole erilliset sfäärit, eivät vaihtaneet paikkaansa vaan ovat samaa paradoksaalista olotilaa, jossa ollaan sekä aina valmiina että hajamielisesti läsnä. Työaika ei lopu koskaan, eikä ala; työt eivät sijaitse työpajoilla vaan periaatteessa kaikkialla. Toisaalta talonpidosta, huushollauksesta ja houstamisesta eli perheenäidin ydinosamisesta tulee yleisen työkykyisyyden perusta: on reagoitava moneen asiaan, koordinoitava ja järjesteltävä, hymyiltävä asiakkaalle, potilaalle ja hankalille työtovereille.³ Haastatellut käyttivätkin työstään puhuessaan kotityöhön viittaavia metaforia: projektityöt olivat kakkupaloja, eikä uusia tietokoneohjelmia käyttöönotettaessa kannata "ruveta randomisti hämmentämään", vaan tutkia reseptit ensin.

Vaikka järjestykset ovat tulleet mahdollisiksi kuvatussa järjestyksessä, ne eivät ole suoraan aiheuttaneet seuraajiaan eivätkä uudet järjestykset tee tyhjäksi aiempien tarjoamia mahdollisuuksia elää, toimia ja tehdä elämästä elettävää. Donna Harawayn (Gane & Haraway 2006, 138) sanoin: "Elämme maailmassa, jossa ihmiset pannaan elämään yhtä aikaa useissa toisiinsa sopimattomissa ja epäkeskisissä kategorioissa, jotka kaikki 'vääntävät' ihmisiä." Neljäs järjestys lisäksi tahkoaa kategorioita, joille tuskin on vielä nimeäkään (mikä käy ilmi esimerkiksi siitä, että haastateltavani ottivat käyttöönsä sellaisia uudissanonoja kuin "työ-työ" tai "perhe-aika" koetta-

essaan ilmaista kokemustaan). Ehkä tästä syystä monet puhuvat "työn ja perheen yhteensovittamisesta" silloinkin, kun kyse on vaikkapa jaksamisesta tai mahdollisuuksista rakastaa läheisiään ja pitää heistä huolta.

Naisten järjestys

Naisten ja miesten toimintamahdollisuuksien kannalta kuvatussa tilanteessa on sekä lukematonta uhkia että mahdollisuuksia parempaan. Jos ja kun kodin ja työn ideologinen ja instituutiton raja hämärtyy, se säteilee myös sukupuolieroon ja sukupuolten työn ja vallan jakoon – niin selkeästi raja on kuulunut yhteen sukupuolieron kanssa (esim. Eräsaari, Julkunen & Silius 1995). Jos kodinpidollisista taidoista on tulossa uuden talouden keskus, niin voisiko se tarkoittaa paitsi lisää työtilaisuuksia naisille, myös tilaisuuksia politisoida "naistavat" eli kyvyt, joita naisten ruumiisiin on kerrostunut sekä yleisesti (historiallisesti) että yksilön elämän kulussa (Veijola & Jokinen 2008; Adkins & Jokinen 2008; General Intellect 2008). Vanhojen sfäärien ja sfäärijakojen ylläpitäjät, esimerkiksi perhe- ja avioliittoinstituutio sekä ammattiyhdistykset ovat usein sukupuolivallan paikkoja, ja on syytä suhtautua avoimin mielin muutokseen, jossa näiden instituutioiden itsestäänselvyys hämärtyy ja kriisiytyy.

Erilaiset järjestykset ovat epäilemättä tulleet mahdollisiksi tuotannon muotojen muuttumisen myötä ja olleet vastauksia kulloiseenkin kapitalismin kriisiin. Ne ovat myös, ainakin osittain, naisliikkeen tietoisien työn tulosta – tai mahdolliseksi tekemää. Naisliike ei ole monoliittinen toimija, vaan "materialisoituu" eri tavoin – samoin kuin tietysti koko laaja kaari, jota tässä neljäksi järjestykseksi kutsun. Suomessa naisliikkeen ensisijainen tavoite "jatketulla 1960-luvulla" (Julkunen 1994) oli taata naisille, myös pienten lasten (keskiluokkaisille) äideille, mahdollisuus käydä ansiotyössä ja sitä kautta sekä toteuttaa itseään että hankkia toimeentulo, oma huone ja omaa

rahaa. Anneli Anttonen (1994) kutsuikin tuon aikaisen sukupuolisopimuksen – tai kompromissin – naiskansalaisuusideaa palkkатыöäitydeksi. Naistenlehdissä – jotka aina haistavat mahdolliset järjestykset ja niiden käänteet nopeasti – esitettiin hyvinkin kärkeviä kannanottoja naisten kotiin ”jäämistä” ja yhteiskunnallisista asioista vetäytymistä vastaan. Erityisesti Eeva-lehdessä julkaistiin 1970-luvun alussa runsaasti artikkeleita, vinkkejä ja lukijakirjeitä, joissa neuvottiin suoraan, että naisten olisi syytä jättää neulominen, kirkon asiat ja ikkunoiden peseminen vähemmälle ja sen sijaan avata ikkunat eli suuntautua ”ulos maailmaan ja yhteiskuntaan”.

Suomessa on jostain syystä tapana vähätellä naisliikkeen vaikutusta. Täällä ei toki ollut massoittain radikaaleja feministejä, jotka olisivat haastaneet patriarkatin ja ehkä miesvallankin, vaikka kyllä heitäkin oli (ks. Ingström 2007; Laitinen 2008). Sen sijaan naisliike kanavoitui niin sanottuna tasa-arvofeminisminä ja valtiofeminisminä. Naiset toimivat pääoman, valtion ja ammattiyhdistysliikkeen **kanssa**, solmivat sopimuksia ja hyväksyivät kompromisseja. Naiset saivat omaa rahaa ja työtä, valtio sai kasvavalle hyvinvointisektorille soveliasta työvoimaa, markkinat saivat toimijoita ja ammattiyhdistysliike lisää jäseniä. (Julkinen 1994.)

Kompromisseista ja mutinasta huolimatta voi yleistäen arvioida, että naisten osittain omaehtoinen ja tietoinen ”pako” kodeista – sopivassa talouspoliittisessa suhdanteessa – teki mahdolliseksi toisen ja kolmannen järjestyksen. Millaisia sukupuoleen liittyviä yleisiä mahdollisuuksia ja pakkoja liittyy sitten päällimmäiseen, neljänteen järjestykseen? Donna Haraway (Gane & Haraway 2006, 137) muotoilee neljännen järjestyksen sukupuolipoliittisen kysymyksen täsmällisesti: Pieniä ryppyjä sukupuolikysymys on ikääntyessään saanut, mutta se myös uusiutuu koko ajan monin tavoin. Iloisen muutoksen mahdollisuutta ei kannata liioitella, sillä ”aivan

ilmeisesti sukupuoli on keskuudessamme yhtä julmana kuin aina ennenkin”.⁴

Sukupuolen julmuudesta voidaan ottaa esimerkiksi seksuaalisuuden muuttuneet käytännöt. Seksuaalisuus sijoittuu ensimmäisestä ja myös toisesta järjestyksestä katsoen kotiin, perheeseen ja yksityiseen – sekä ”julkisiin naisiin”. Kolmannen järjestyksen myötä se alkaa valua työpaikoille. Hochschild (2006) viittaa tutkimukseen, jossa kolmanneksella informanteista oli ollut romanssi työtoverin kanssa. Iso-Britanniassa saatiin yhdessä tutkimuksessa tulokseksi peräti, että neljä viidesosaa informanteista oli kokenut työpaikkaromanssin. Neljäs järjestys puolestaan puhalttaa seksuaalisuuden vanhoihin vallon ytimiin: politiikkaan ja talouseliittiin. Sekä poliitikot että ”kansa” näyttävät olevan enimmäkseen sitä mieltä, että pääministeri Matti Vanhasen taannoin lähettämät intiimit tekstiviestit ja Susan Ruususen paljastuskirja ovat jotain, mikä ei kuulu politiikkaan. Asia taitaa kuitenkin olla päinvastoin: ne ovat politiikkaa. Perhe-elämä, pariutumisen ja eroamisinstituutiot samoin kuin politiikkaa ja poliitikkoja ”suojelleet” media ja erilaiset verkostot eivät enää toimi kuten ennen. Ihmisten elämää ja sen edellytyksiä ohjaillaan paljaasti ja suoraan, aivan kuten Michel Foucault (1990) uumoili. Pääministerin tuolloinen naisystävä Susan (tuolloinen) Kuronen toimi täysin neljännen järjestyksen mahdollistamien käytäntöjen mukaan: hän tuoteisti heteroseksuaalisen valta/mielihyvä -jännitteen ja myi sen. Osoitus sukupuolen julmasta logiikasta on, että Susan Ruususen toimintaa pidetään yleisesti katalana, eikä kirjakaan ole myynyt hyvin.

Perhevapaat Maailmannäyttelyn tapaan

Perhevapaat ja niistä käyty keskustelu Suomessa vuosituhannen ensimmäisellä kymmenluvulla tarjoavat havainnollisen esimerkin useista yhtäaikaisista väännöistä ja järjestyksistä, ikään

kuin paikallinen ja banaali yhteiskunnallisen ohjauksen Maailmannäyttely.⁵ Tässä näyttelyssä ideat naisten ja miesten tasa-arvosta kohtaavat ekonomistikieleen kuuluvat ”perhevapaista aiheutuvat kustannukset” – ja samaan aikaan olisi sekä huolehdittava lasten aivoista, työmarkkinoiden (nais)työvoiman tarpeesta ja ”hoivava-jeesta” (joka tosin yhdistyy useammin vanhus-ten kuin lasten hoitoon). Yhteiskuntapoliittisen ohjauksen interventio oli Sosiaali- ja terveystoiministeriön asettama työryhmä. Työryhmään kuului poliitikkoja, eri ministeriöiden virkamiehiä ja työmarkkinajärjestöjen edustajia, ja se laati selvityshenkilön avulla (ks. Metsämäki 2005) esityksen uudistuksesta, jonka piti tasoittaman perhevapaista aiheutuvat kustannukset koskemaan myös miesten työnantaja – ei kuitenkaan niin, että kustannukset korvattaisiin verovaroista tai kerättäisiin työnantajamaksuilla, vaan ovelammin. Idea oli, että äitiysrahaa korotettaisiin, mikä johtaisi siihen, että työnantaja saisi paremman korvauksen äitiyslomalla olevasta työntekijästä – äitiysrahahan maksetaan työnantajalle, jos työnantaja maksaa äidille palkkaa äitiysloman ajalta. Jos työnantaja saisi paremman korvauksen, naiset eivät enää olisi miehiä kovin paljon suurempi riski. Toinen idea oli, että jos miehille maksettaisiin suurempaa vanhempainrahaa kuin naisille, tämä rohkaisi miehiä jäämään vanhempainlomalle, tekisi miehistäkin riskityöntekijöitä ja siten parantaisi suhteellisesti naisten asemaa työmarkkinoilla. Naisten asemaa parannettaisiin maksamalla miehille enemmän. Eduskunnan peruslakivaliokunnan mielestä jälkimmäinen idea, miesten erityinen isyysrahan taso, oli ongelmallinen, ja se hylättiin. Muuten työnantajien, työntekijöiden ja ministeriöiden kolmikanta antoi esityksestä myhäileviä lausuntoja. Uusi laki⁶, joka tuli voimaan vuoden 2007 alusta, on siisti kompromissi.

Uudistuksen yhteydessä keskusteltiin pääasiassa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta ja sukupuolten yhtäläisistä oikeuksista, eli tyypillisistä toisen ja kolmannen järjestyksen kysymyksis-

tä. Euroopan Unionin talouspoliittinen ohjaus erilaisine kansallisine politiikkasovelluksineen ja muunnelmineen asettaa ideaaliksi kahden työssä käyvän aikuisen ydinperheen (Anttonen & Sointu 2006), ja on helppo huomata, että tällainen ideaali kannattelee perhevapaisten kustannusuudistustakin. Alkuperäinen ehdotus miesten tuntuvammista korvauksista itse asiassa oletti heteroperheen, jossa molemmat käyvät töissä ja miehen palkka on suurempi. Lisa D. Brushin (2002) mukaan työssä käyvä äiti, jolla on ongelmia sovittaa yhteen hoiva ja ansiotyö, on useiden hyvinvoinnin naistutkijoidenkin itses- tään selvä ja vaihikka etuoikeutettu subjekti.⁷

Keskustelun lukkiutuminen koskemaan vain ”kolmikantatasa-arvoa” eli naisten ja miesten välistä, palkkatyösuhteeseen palautettua tasa-arvoa jättää varjoonsa paljon ilmiöitä, ongelmia, naisia ja miehiä. Toisen ja kolmannen järjestyksen tasa-arvoideaali sivuuttaa naiset, joilla ei ole työsuhdetta – vakinaisesta työsuhteesta puhumattakaan. Vuonna 2004 alle 3-vuotiaiden lasten äideistä 37 prosentilla ei ollut kytkentää työmarkkinoille, työsuhde oli 58 prosentilla ja 5 prosenttia haki aktiivisesti työtä. Äitiys- tai vanhempainvapaalla olevista äideistä 60 prosentilla oli voimassa oleva työsuhde, ja hoitovapaalla olevista äideistä vajaalla puolella. Yli 20 prosentilla naisista määräaikainen työ oli loppunut tai hänet oli irtisanottu äitiysloman alkaessa!⁸ Alhaisinta, 15 euroa päivässä!¹⁰, vanhempainrahaa saavia oli äideistä noin 20 prosenttia. Näiltä osin suomalaista perhepolitiikkaa voisi kutsua sopimukseksi paholaisen kanssa: Saat kotihoidon tuet, pitkät hoitovapaat ja lapsellesi subjektiivisen päivähoito-oikeuden, kun hyväksyt huteran toimeentulon, määräaikaiset työsuhteet ja kaikin puolin epävarmat työmarkkinat sekä sopeudut työmarkkinoiden joustavuusvaatimuksiin. Myös ne, joilla on vakaa toimeentulo ja vakituinen työsuhde, saavat nauttia samoista etuuksista – mutta epävarmat työmarkkinat ja joustavuus-vaade vaikuttavat heihinkin. Uusfamilistisia piirteitä omaksunut perhepolitiikka!¹¹

ja uusliberalistisesti ohjattu talous¹² lyövät kättä, ja kun kaikki verhoillaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi, kolmanteen järjestykseen ja toimeentulon palkkatyöperusteisuuteen fiksoitunut ammattiyhdistysliike hymistelee mukana.

Suomessa on jonkin verran keskusteltu siitä, onko "syy" naisten haperoon työmarkkinasuhteeseen työ- ja talouspolitiikassa vai uusfamiliaristisessa perhepolitiikassa. Esimerkiksi Minna Salmi (2006) argumentoi – perustaen sekä tilastotiedoille että survey-analyysille naisten ja miesten toiveista ja valinnoista – että syy olisi enemmän työmarkkinoiden kyvyttömyydessä tarjota työpaikkoja pienten lasten äideille. Perhevapaista käyttävät eniten ja pisimpään naiset, joilla ei ole voimassa olevaa työsuhdetta ja joilla on alhainen koulutus (myös Lammi-Taskula 2004). Salmi (2006, 419) huomauttaa myös ristiriitaisista politiikkatavoitteista: Uusfamiliaristinen perhepolitiikka pitkin hoitovapaineen ja moraalisine painotuksineen hoitaa pienet lapset kotona näyttää näennäisesti olevan ristiriidassa EU:n kasvupolitiikan kanssa, jossa erityisesti pienten lasten äitien oletetaan olevan jonkinlainen taloudellisen kasvun käyttämätön resurssi. OECD:n Babies and Bosses -raportti¹³ antaakin moitteita Suomen "liian anteliaalle" kotihoidontuelle. Toisaalta äitien työssäkäyntiprosentti on Suomessa jo ennestään melko korkea, ja OECD:n arviosta huolimatta kotihoidontukea ei voi juuri anteliaana pitää.

Eletyssä arjessa kyse on – neljännelle järjestykselle tyypillisestä – paradoksaalisesta tilanteesta, jossa ihmisiä vääntävät erilaiset vallan logiikat. Naiset itse pitävät usein hoitovapaita mahdollisuutena hoitaa lapset hyvin, sillä äidit ja isät yleensä haluavat lapsilleen parasta, ja pienten lasten hoitaminen kotona on suomalaisille äideille tarjoutuva kunnan äidin positio. Toisaalta palkkatyösuhteeseen kiinnittyvä toimeentulo tekee vanhempainvapaasta epävarmuuden aikaa jos työpaikkaa ei ole, ja nekin, joilla työpaikka on, saattavat murehtia ammattitaidon

häviämistä – tai pikemminkin katkosta erilaisten kompetenssien keräilyyn. Niinpä hoitovapaat muistuttivat joskus haastateltavieni (Jokinen 2005 ja 2006) elämässä intensiivisiä työleirejä, joilla naiset opiskelivat, hakivat töitä, tekivät töitä, kouluttivat itseään ja kasvattivat lasten ohella ansioluetteloaan.

Yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista perheistä ei ole kasvanut dramaattisesti sitten 1960-luvun, vaan se on pysytellyt 13 prosentin tietämissä.¹⁴ Sen sijaan yksinhuoltajaäitien asema on huonontunut selvästi 1990-luvulta alkaen. (Isistä ei liene tietoa.) Forssenin, Haatajan ja Hakovirran (2006) mukaan yksinhuoltajaäidit ovat sekä köyhempiä että hauraammin työmarkkinoihin kiinnittyneitä kuin parisuhteessa elävät sisarensa. 2000-luvun taitteessa yli puolet alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajista oli työttömänä. Vaikka työpaikan puuttuminen varmasti on yksi syy sille, että yksinhuoltajaäidit käyttävät runsaasti kotihoidontukea, hiljattain tehdyn haastattelututkimuksen mukaan he myös halusivat hoitaa lapsensa kotona (Hakovirta 2006). Yksi feministisen yhteiskuntapoliittisen ajattelun teeseistä on kuulunut: yhteiskunta on sitä naisystävällisempi, mitä parempi on yksinhuoltajaäitien asema. Uusliberalistinen ohjaus, jossa perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo perustellaan tuotannon vapauttamisen ja tehostamisen kautta, näyttää käytännössä huonontavan erityisesti yksinhuoltajien, mutta myös monien kaksinhuoltajien asemaa

Tulevaisuuden öljykentät: naisten ruumiit

Neljännän järjestyksen tuotannollis-taloudellinen konteksti on muutos, jota on kutsuttu usein fordistisen tuotantomallin väistymiseksi ja postfordismin kehkeytymiseksi (esim. Castells 1996; Graham-Gibson 1996; Julkunen 2008). Fordismissa palkkatyö ja palkkatyöläisten kuluskyky olivat sekä talouskasvun että täysivalta-

sen kansalaisuuden perusta. Naisten pyrkiminen työmarkkinoille, eli toiseen järjestykseen siirtäminen, oli ja on paitsi ymmärrettävää naisten omista lähtökohdista, myös välttämätöntä tuotantomallin kannalta. Työn ja pääoman kompromissi perustui tuottavuushyötyjen jakamiseen. Tältä pohjalta syntyivät melko pysyvät yhteiskunnalliset ja taloudelliset sääntelymekanismit, erityisesti kollektiiviset neuvottelujärjestelmät ja erilaiset hyvinvointivaltiot. Tuotantorakenne keskittyi kestävien massakulutushyödykkeiden tuotantoon, ja tämä suuntasi investointeja kiinteään pääomaan, koneisiin ja laitteisiin. Rahapolitiikassa keskuspankit toimivat yhteistyössä kansallisten hallitusten kanssa, jotka taas kontrolloivat yksityisiä pankkeja ja siten pörssiyhtiöiden rahoitusta. Kansallisvaltiot puuttuivat voimakkaasti talouteen, tavoitteena täystyöllisyys ja pysyvät työpaikat. Fordistinen malli alkoi kriisiytyä 1970-luvun lopulta alkaen eli ajallisesti samoihin aikoihin, kuin kolmas ja neljäs järjestys tulivat mahdollisiksi. Muutosta luonnehtivat työllisyyden ja palkan irtaantuminen tuottavuudesta ja teollisen tavaratuotannon siirtyminen uusiin, nouseviin talouksiin. Niin sanotuissa vanhoissa teollistuneissa maissa uudet työpaikat syntyvät erityisesti palvelusektorille ja uusien teknologioiden merkitys tuotannon organisoinnissa kasvaa. Pääomat liikkuvat vapaasti, keskuspankit ovat itsenäisiä suhteessa hallitukseen, pörssirahoitus kasvaa ja julkisen vallan interventioita määritellään uudelleen. Sosiaalisen politiikat eivät perustu sosiaalisille oikeuksille tai universaalien hyvinvoinnin (hyvinvointivaltion) ideoille, vaan markkinoiden luomiselle, työkyvyn ylläpidolle ja työvoiman vapaan liikkumisen edistämiseksi. (Esim. Boyer 2004; Vähämäki 2007.)

Fordismin kriisi liittyy markkinoiden kyllääntymiseen, teknologian kehittymiseen ja luonnonvarojen ehtymiseen. Tällöin luonnonvaroilla tarkoitetaan puuta, malmia ja jalokiviä, kaasua ja öljyä. Postfordismissa luonnonvarat löytyvät osittain "sisältä", naisten reproduktiivisista kyvyistä. Toinen neljännen järjestyksen suku-

puolipolitiikkaa koskeva esimerkkinä koskeekin munasolujen myyntiä. Italialainen feministi Sara Ongaro (2001, sit. General Intellect 2008, 209–210) argumentoi provosoivasti seuraavaan tapaan: Syntyvyyden säätely ja kaikenlainen äitiyden säätely ei ole lisännyt naisten vapautta, vaan itse asiassa helpottanut naisten ja naisruumiin kaappaamista kapitalistiseen hyötylogiikkaan. Reprodutio – uusintaminen ja elämän kiertäminen – on muuttunut tavaraksi. Lisääntymisen ja äitiyden uudet teknologiat ovat tehneet mahdolliseksi sen, että naisruumista voidaan pilkkua osiin, joita voi myydä, vuokrata ja ostaa, jos on varaa: munasoluja, spermaa, kohtuja. Yksittäinen reproduktion segmentti voidaan ottaa omistusoikeuden kohteeksi, juridisen ja julkisen vallankäytön alaiseksi sekä mukaan kapitalistiseen tavaralogiikkaan. Aiempi, toinen ja vielä kolmaskin muodostelma alisti reproduktion tuotannolle. Työvoimaa uusinnettiin, jotta tuotanto kasvaisi. Mutta neljännessä muodostelmassa uusintamisesta tulee suoraan rikkauten, voittojen ja tuotannon aluetta. Eli Ongaron mukaan juuri uusintamisen alue on tulevaisuuden öljyä, sitä mistä globaali talouspolitiikka ja maailmanpolitiikka kumpuavat. Näiden öljykenttien käyttöä eivät hallitse pyyteetön rakkaus tai halu saada lapsia, vaan taloudelliset intressit.

Voi tietysti perustellusti väittää, että uusintaminen ja naisten ruumiillisuus on tuskin koskaan ollut täysin pyyteettömien rakkauksien tai halujen aluetta. Varhainen radikaalfeminismi piti naisten reproduktiivisia kykyjä naisten alistuksen kulmakivenä (esim. Firestone 1970), ja jo 1980-luvun feminismin esitti ankaraa reproduktion lääketieteellisen haltuunoton kritiikkiä (Eräsaari 1997; Kuronen 1991). Joka tapauksessa "äitiyden säätely" – vaikkapa ehkäisymenetelmät, aborttien tekemisen parantuneet teknologiat tai hedelmöityshoidot – on aivan varmasti tehnyt lukemattomien naisten elämästä helpompaa ja elettävämpää. Silti Ongaron päätelyssä on järkeä: samaan aikaan kun esimerkiksi hedelmällisyysteknologia paranee, se on myös merkittävä

osa maailmankauppaa, pörssitaloutta ja kaikenlaisia globaaleja vallankäyttömekanismeja. Uusi hedelmällisyysteknologia ei ole yhteiskunnallisesti erityisemmin säänneltyä, vaan Appletonin ja Weisbergin (2009) mukaan suorastaan laissez faire -tilassa, mikä juontaa juurensa liberaaleille ideoille reproduktiivisesta valinnasta ja lääketieteen autonomiasta.

Catherine Waldby ja Melinda Cooper (2006) puhuvat elämän uusliberalisoinnista tarkoittaen tendenssejä, jotka muuttavat sekä ihmisten eletävää arkea että harjoitettavaa väestöpolitiikkaa. Sodan jälkeiset – toisen ja kolmannen järjestyksen – valtiokeskeiset politiikat, kuten kansalliset terveydenhuoltojärjestelmät, sosiaaliturva, keynesiläinen täystyöllisyyspolitiikka ja talouden säännöstely, väistyvät ja tilalle tulevat kilpailuvaltiot, joita kiinnostaa rahapääoma, säännöstelyn purkaminen, tuotannon yksityistäminen ja työvoiman arvostuksen heikentäminen, jotta globaali kilpailukyky lisääntyisi. Samaan aikaan naisten reproduktiivinen biologia on intensiivisen biolääketieteellisen tutkimuksen ja globaalien kaupallisten innovaatioiden kohde. Lisääntymisprosessit on yksityistetty, avattu investoinnille ja sijoittamiselle sekä vapautettu säännöstelystä. Waldbyn ja Cooperin mukaan investoineilla on kaksi päämuotoa. Ensiksi lääketieteellisesti avustetusta lisääntymisestä on tullut valtava globaali bisnes. Yksi tämän bisneksen mahdollisesti kasvava alue on "lisääntymisturismi": rikkaiden maiden hyvin toimeen tulevat pariskunnat ostavat hedelmällisyyttä köyhien maiden naisilta. Toiseksi monet uudet teknologiat, jotka liittyvät regeneroivaan lääketieteeseen, luottavat naisten lisääntymisbiologiaan paikkana, jossa generointi tapahtuu. Sikiönkehitys ja äidin ja lapsen välinen verenkiertojärjestelmä muodostavat kantasolukudosta, joka kykenee uudistumaan itsessään.

Waldby ja Cooper kärkevät: uudessa taloudessa pääoman muotoutumisen ydin löytyy reproduktioon liittyvästä työstä ja sen mullistuksista. Tätä työtä tekevät paitsi biolääketieteen aloilla

työskentelevät, myös naiset, jotka myyvät hedelmällisyyttään. Koska lahjoittamisen periaatteelle perustuva munasolujen luovuttaminen monissa rikkaissa länsimaissa ei riitä koulutettujen, työsäikäyviin ja maksukykyisten naisten tarpeeseen, köyhempien maiden naiset alkavat hankkia lisätuloja myymällä munasolujaan. Käytäntö on osa jo olemassa olevaa naisten affektiiviseen, seksuaaliseen ja kotityöhön liittyvää "liikkuvaa tuotavuutta", johon kuuluvat sellaiset ilmiöt kuin hoivatyöntekijöiden migraatio, yllirajainen seksin myyminen ja kansainvälinen vuokratyö (esim. *Domestica* 2001; *Precarias a la Deriva* 2009). Munasolujen myyminen on luovuttajan terveydelle vaarallista, sillä munasolujen tuotantoa tehostetaan hormoniylännöksin. Luovuttajat eivät myy työaikaansa vaan ruumiinsa osia, *bits of life*,¹⁵ ja tällä tavoin munasolujen myyminen eroaa esimerkiksi seksin myymisestä.

Sukupuoli haurastuu ja vahvistuu¹⁶

Esimerkit perhevapaista ja uusista reproduktiiviteknologioista näyttävät neljännen järjestyksen sukupuolimuodostelmien mutkikkuuden, monitasoisuuden ja julmuuden. Perhevapaat ja niihin liittyvät käytännöt kuvastavat hyvin sitä, miten eri järjestykset "vääntävät" eläjiään eri suuntiin. Uusfamiliarisissa käytännöissä, erityisesti uuden kotiäitiyden kulttuurissa (ks. Niemi 2006), on merkkejä ensimmäisestä järjestyksestä eli siitä ideasta, että koti on naisen vastuun, pätemisen ja ylpeyden aihe ja alue. Se seikka, että vanhempainraha on korvausta menetetyistä ansiosta, kuvastaa taas toiselle järjestykselle tyypillistä ideaalia kahden ansaitsijan perheestä; samoin keskustelu korvausten tasosta. Käytännössä ihmiset – erityisesti naiset! – ovat saaneet kolmannen järjestyksen koulutuksen ja oppineet, että (palkka)työ on identiteetin ja toimeentulon perusta. Erityisesti nuorten naisten todellisuus vastaa usein neljännen järjestyksen ohjausta: elämä on haurasta ja epävarmaa, eikä palkallisesta tai palkattomasta työstä tai työttömyy-

destä saatava korvaus takaa toimeentuloa saati jotain, mitä äitien feminismi kutsui identiteetiksi.

Naisruumiin lisääntymiskyvyn tuotteistaminen ja osittainen irrottaminen yksittäisistä naisruumiista edustavat neljännen järjestyksen ydintapahtumia. Itse elämä ja kyky tehdä eläväksi ovat jotain, mihin investoidaan, jolla mennään pörssiin, harrastetaan tuotekehittelyä ja innovointia. Uuden kansainvälisen työnjaon mukaisesti köyhien maiden naiset joutuvat myymään hedelmällisyyttään rikkaampien maiden siskoille, jotka ovat yrittäneet "yhdistää perheen ja työn".

Kansallisesti ajatellen, jos kotiäitiyden kulttuuri ja uusfamilismi vahvistavat Suomessa otettaan, se voi ensimmäisen, toisen ja kolmannen järjestyksen logiikalla vahvistaa mieselättäjyyden mallia. Heikoikin mieselättäjyyden malli on kuitenkin paitsi huono kummankin sukupuolen autonomisuuden kannalta, myös tullut mahdottomaksi, sillä miehille tyypilliset työt näyttävät uuden globaalin työnjaon mukaan vähenevän pohjoisella pallonpuoliskolla. Neljännessä järjestyksessä sekä naiset että miehet ovat hauraiden työmarkkinoiden ja ylipäättään epävarman elämän keikuteltavina. Jos reproduktio tulee muodostamaan uuden talouden perustan ja pääoman kasvattamisen ytimen, naiset ovat neljännessä muodostelmassa strategisessa kaksoisasemassa: he ovat sekä arvon muodostumisen että radikaalin vastarinnan lähteitä.

Näyttää selvältä, että sukupuoliteorian "nelosvaihteen" tulisi ymmärtää elämän ja sitä myöten sukupuolen ruumiillisuus. Neljäs järjestys ei vain aiheuta ihmisille päänvaivaa ja pakota tekemään vaikeita valintoja, vaan kirjaimellisesti vääntelee ruumiillisia ihmisiä (ja aiheuttaa kaikenlaisia oireita kuten masennusta ja loppuun palamista). Neljännen muodostelman ruumiillisuus ei ole yksilöllisiä ruumiillisuuksia, joihin on "varastoitunut" kykyjä (Adkins 2008) tai jotka vaativat "oikeuksia". On tosin paljon muista muodostelmista jäänyttä puhetta siitä, kuinka ihmiset

vaikkapa hyödyntävät "naisellisia kykyjä" esimerkiksi uusina arvojohtajina. Monet ihmisryhmät vaativat "oikeutta" vanhemmuuteen, itsenäisyyteen, kansalaisuuteen. Neljännen järjestyksen ruumiillisuus ei kuitenkaan toimi oman ruumiin oikeuksien ja itselle hankittujen kvalifikaatioiden logiikalla. Vaikka hoitovapaiden, opiskelun, työtömyyden, pätkätöiden ja yrittäjyyden välissä keikkuvat ihmiset kernaasti puhuvat ansioluettelon kasvattamisesta, oikeasti tärkeää ei ole se, mitä ansioluettelon mukaan on tehnyt, vaan se että yleensä on ansioluettelo: että osaa käydä töissä, pystyy sopeutumaan, uusiutumaan ja joustamaan. On yleisesti tiedossa nuorten kesken, että ainakin ensimmäiset työpaikat kannattaa ottaa vastaan millä ehdoilla vaan ja milaista työtä vaan, sillä myöhemmät työnantajat arvostavat sitä, että on tehnyt jotain rankkaa, mutta huonosti arvostettua työtä – ei siis ole liian nirso.

Uusien reproduktioteknologioiden osalta muutos tarkoittaa sitä, että reproduktiivisen kyvyn "kantaja", esimerkiksi munasoluja myyvä nainen, ei omista oikeutta ruumiiseensa eikä munasoluun. Jostain, mikä on hänen ruumiinsa "sisällä", tulee suoraan osa tuotantoa. Kärjistäen voi sanoa, että globaali kapitalismi tekee voittoa sukupuolierolla. Sukupuoli ei ole teknologia, joka *määrää*, miten ihmisten tulee käyttäytyä ja toimia, vaan se on ihmisten käyttäytymisen *ohjain*. Se yrittää hallita ja muokata niitä tapoja, joilla ihmiset tunnistavat itsensä tuntevina ja tietävinä toimijoina (Foucault 1998). On aina olemassa jotain mitä ei voi kaapata, mikä valuu ohjauksen läpi tai karkaa omille teilleen. Järjestykset ja muodostelmat ovat liikkeessä koko ajan. Neljäs muodostelma poreilee.

Viitteet

¹ Aloimme nimittää nykytilaa neljänneksi käänneeksi tehdessämme tutkimusmääräraha-

musta Suomen Akatemialle. Käännös on käännös englannin sanalle *shift*, joka on suomenkielistä vastinettaan monimerkityksisempi: *shift* on paitsi käänne myös muutos, työvuoro ja auton vaihte, ja kaikki päätetyötä tekevät tuijottavat *shift*-näppäintä päivittäin. Hakijaryhmään kuuluivat lisäksi Mikko Jakonen, Jussi Vähämäki ja Leena Åkerblad, ja Suomen Akademia rahoittaa tutkimusta 'The Fourth Shift. On the Borders of Work, Home and Affects (projektinumero 121754) vuosina 2008–2011. Tämä artikkeli on kirjoitettu sinä aikana, jonka olen kohdentanut kyseiselle projektille. Projektista enemmän: www.4kaanne.wordpress.com. Tässä artikkelissa en kuitenkaan käytä vaativaa käänne-sanaa, vaan viisaan anonyymien referenssiin kehotuksesta käsitteitä järjestys ja muodostelma. Kuten hän toteaa, se mikä saa muodostelmat kääntymään tai peräti nyrjähtelemään, vaatii perusteellisempaa tarkastelua. Joudun tekemään melkoisia historiallisia harppauksia jonkinlaisen kokonaiskuvan piirtääkseni. Metodologiasta katso viite 6.

² Aikuisten arki -tutkimusta (Jokinen 2005) varten haastattelin tutkimusavustajani Leena Åkerbladin kanssa 37 suomalaista naista ja miestä. Haastattelut olivat 30–40-vuotiaita, siis 1990-luvun "laman säikäyttämän" sukupolven edustajia, mutta muuten keskenään mahdollisimman erilaisia. Tutkimuksen tuloksista ainakin kaksi on hyödyllistä tämän artikkelin kannalta: Ensinnäkin haastatellut, erityisesti naiset, olivat taitavia tasa-arvopuhujia samaan aikaan kun he kuvasivat arkisia, eriarvoistavia käytäntöjä. Toinen tulos koski uutta työelämää: vaikka tutkimuksessa ei mitenkään haettu tai sitä ei edes ollut kohdennettu haurastuvaan ja projektisoituvaan työhön, se kuitenkin löytyi – ja taas erityisesti naisten kokemuksissa.

³ Työn muuttuminen "naistapaisemmaksi" on havaittu monissa yhteyksissä. Sitä on kutsuttu usein työmarkkinoiden feminisoitumiseksi (ks. Adkins 2001; 2003). Michael Hardt (1999) puhuu affektiivisen työn tulemisesta yhä keskeisemmäksi postfordistisessa tuotannossa ja kuuluttaa avuksi feministisiä äitiyden analyysejä ja ekofeminismia. Christian Marazzi (1998) puolestaan on korostanut kotitöiden, kodin hoidon ja sukkiensa paikan kaltaisten kysymysten merkitystä nykykapitalismin ymmärtämisessä. Jussi Vähämäki (Holvas & Vähämäki 2005) esittää, että uuden työn paradigmaattinen muoto on kotityö. Itse koettelin kotityömäistymisen ideaa tarkastelemalla ihmisten arkisia työkäytäntöjä sen avulla, mitä tiedetään sukupuolen mukaisesta kotitöiden jakamisesta (Jokinen 2005). Yleiseksi huushollaukseksi ilmiötä

on kutsunut Akseli Virtanen (2006). Soile Veijolan kanssa olemme tarkastelleet emännöintiä, "houstaaamista", uuden työn olennaisena elementtinä (Veijola & Jokinen 2008).

⁴ Haraway ei itse puhu neljästä järjestyksestä; sen sijaan hän lisää neljännen 'haavan' Derridan paikallistamiin ihmisen omahyväisyydelle aiheutettuihin vammoihin, joita ovat kopernikaaninen, freudilainen ja darwinilainen haava. Neljäs syntyy oivalluksesta, että koneet ovat eläviäisiä. Ks. Gane & Haraway 2006, 141.

⁵ Metafora Maailmannäyttelystä on lainassa Paolo Virnolta (2006), jonka mukaan nykyisillä työmarkkinoilla ihmisiä ohjailaan useamman työn järjestyksen keinoin: Virno – kuten ajatus neljästä järjestyksestä – on velkaa Michel Foucault'ille ja hänen analyysilleen siitä, millaiset talouden, hallinnan ja ohjauksen järjestykset, muodostelmat, loogiikat ja "järjet" syntyvät historiallisesti peräkkäin siten, että varhempajat jäävät vaikuttamaan tulokaiden alle ja muuttuvat niiden käyttövoimaksi (esim. Foucault 2008 & 2009). Siksi on mahdollista, että luovan työn tekemistä yritetään ohjata liki arkaaisiin ideoihin – digitalisoinnin keinoin. Hyvä esimerkki yliopistossa on ns. työajan kohdentamisen.

⁶ http://217.71.145.20/TRIPviewer/temp/TUNNISTE_HE_112_2006_fi.html

⁷ Brushin mukaan tällä on ikäviä seurauksia: naisia verrataan (vieläkin) miehiin; naiset äiteinä -korostus kuljettaa mukanaan normatiivisen keskustelun "hyvästä" äitiydestä, joka assosioituu kunnialliseen, mutta (hetero)seksuaalisesti saatavilla olevaan naiseen; muut vakavat tasa-arvokysymykset kuten seksuaalinen väkivalta jäävät liian vähälle huomiolle (Brush 2002, 177).

⁸ Melasniemi-Uutelan (2005) laskelmien mukaan; tehty työvoimatutkimuksen aineistosta.

⁹ Äitiys-, isyys- ja vanhempainrahan vähimmäismäärä on vuoden 2009 alusta alkaen noin 22 euroa päivässä.

¹⁰ Uusfamiliarinen perhepolitiikka sovittiin poliittisena kompromissina subjektiivisen päivähoito-oikeuden ja lasten kotihoidontuen kesken jo vuonna 1985. Seuraavan vuosikymmenen talouslama purki uusfamiliarista ohjausta, sillä sekä kunnat että valtio karsivat kotihoidon tukia. Toisaalta naisia ei tarvinnut porkkanoilla houkuttaa kotiin hoitamaan lapsiaan, sillä laman seurauksena naisyövoiman kysyntä väheni ja naiset "vapautuivat" työmarkkinoilta kotiin. Subjektiivinen päivähoito-oikeus vahvistettiin vuonna 1996. (Julkunen 2001.) Suomalainen perhepolitiikka on vertai-

luissa luokiteltu uusfamiliaristiseksi (Mahon 2001; ks. myös Haataja 2004).

¹¹ Uusliberalismilla on tietysti paikallisia eroja, se materialisoituu eri tavoin eri puolilla maapalloa. Silti se ilmenee liiki kaikkialla ja sen tendenssejä on havaittavissa myös ns. pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa, joissa voi nähdä jonkinlaista jännitettä tai kamppailua uusliberalismin ja ns. sosiaaliliberaalin mallin kesken. Jälkimmäinen perustuu universaalisuudelle, tasa-arvolle ja solidaarisuudelle sekä palvelujen dekommodifikaatiolle, kun taas uusliberalismi perustuu Aquiarin ja Herodin (2006, 3) kiteytyksen mukaan seuraaville ideoille globalisaation hallinnasta: Uskotaan markkinoiden voimaan jakaa resursseja parhaiten ja saada aikaan taloudellista kehitystä; yksityistään valtio-omisteisia yrityksiä siinä uskossa, että se rohkaisee markkinavoimia ja stimuloi taloudellista tehokkuutta; dereguloidaan eli puretaan kauppaa, työvoiman ja pääomien liikkuvuuteen liittyviä säännöstelyjä, jotta markkinat pääsevät toimimaan oman logiikkansa mukaan; tehdään leikkauksia sosiaalisen hyvinvoinnin kustannuksiin, koska ne jähmettävät markkinoiden vapaata toimintaa ja häiritsevät kilpailua. Hyvinvointipalveluista, sosiaaliturvasta ja yleensä julkisesta hallinnosta puhutaan "löysyytenä" ja "tuhlauksena"; korostetaan ideologisesti taloudellista yksilöllisyyttä.

¹² http://www.oecd.org/document/45/0,3343,en_2649_34819_39651501_1_1_1_1,00.html

¹³ Vuonna 2004 maksettujen kotihoidon tukien keskimäärä perhettä kohden oli 337 euroa ilman kuntalisää; 542 euroa kuussa joissain kunnissa, joissa kuntalisää (vielä) maksettiin.

¹⁴ Tilastokeskus, väestötilastot.

¹⁵ Eurooppalainen humanististen ja luonnontieteellisten tieteiden sekä tieteen tutkimuksen suuri feministinen tutkimusprojekti käyttää ilmaisua bits of life viittaamaan juuri siihen, että nykytilanteessa niin elämä kuin ruumiitkin on mahdollista paloitella ja muuttaa biteiksi, pikkupalasiksi kokemuksia ja informaatiota (Smelik & Lykke 2008).

¹⁶ Tämä on Donna Harawayn kuuluisan Kyborgi-manifestin lopputulema (Haraway 1991; ks. myös Jokinen 2009).

Kirjallisuus

- Adkins, Lisa (2001) Cultural Feminization. 'Money, Sex and Power' for Women. *Signs*, 26 (3), 669–695.
- Adkins, Lisa (2003) Reflexivity: Freedom or Habit of Gender? *Theory, Culture & Society* 10(6), 21–42.
- Adkins, Lisa (2008) From Retroactivation to Futurity: The End of the Sexual Contract? *NORA. Nordic Journal of Feminist and Gender Research* (16)3, 182–201.
- Adkins, Lisa & Eeva Jokinen (2008) Introduction: Gender, Living and Labour in the Fourth Shift. *NORA. Journal of Feminist and Gender Research* (16)3, 138–149.
- Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–226.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- Appleton, Susan Frelich & D.Kelly Weisbeg (2009) *Adoption and Assisted Reproduction: Families Under Construction*. New York: Aspen Publishers.
- Anttonen, Anneli & Liisa Sointu (2006) *Hoivapolitiikka muutoksessa*. Helsinki: Stakes.
- Aguiar, Luis L.M. & Andrew Herod (2006) *The Dirty Work of Neoliberalism. Cleaners in the Global Economy*. MA, Oxford & Carlton: Blackwell Publishing.
- Boyer, Robert (2004) *The future of economic growth*. Northampton (MA): Edwar Elgar.
- Babies and Bosses (2005) *Reconciling Work and Family Life*. Vol. 4. Canada, Finland, Sweden and the United Kingdom. Paris: OECD Publishing.
- Brush, Lisa (2002) Changing the Subject: Gender and Welfare Regime Studies. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 9, 161–186.
- Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol I: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell.
- Domestica (2001/2007) *Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Afflu-*

- ence. Berkley & Los Angeles: University of California Press.
- Donzelot, Jacques (1979) *Policing the Families*. New York: Random House.
- Eräsaari, Leena (1997) *Sikiö ruudussa*. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet*. Tampere: Vastapaino, 189–218.
- Eräsaari, Leena, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) (1995) *Naiset julkisen ja yksityisen rajoilla*. Tampere: Vastapaino.
- Firestone, Shulamith (1970) *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. New York: William Morrow.
- Forssén, Katja, Anita Haataja & Mia Hakovirta (2005) Policy Changes, Employment and Single Parenthood in Finland. *Yearbook of Population Research in Finland* XLI, 29–45.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (2007) *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. New York: Palgrave Macmillan
- Foucault, Michel (2008) *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gane, Nicolas & Donna Haraway (2006) *When We Have Never Been Human, What Is to Be Done*. Interview with Donna Haraway. *Theory, Culture & Society* 23(7–8): 135–158.
- General Intellect (2008) *Vasemmisto etsii työtä*. Helsinki: Like.
- Gibson-Graham, J.K. (1996) *The End of Capitalism (As We Knew It). A Feminist Critique of Political Economy*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Haataja, Anita (2004) *Yhden tai kahden ansait-sijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon*. Teoksessa Heikki Räisänen ja Reino Hjerppe (toim.) *Hyvinvointi ja markkinoiden eriytyminen*. Helsinki: VATT-julkaisu, 162–186.
- Hakovirta, Mia (2006) *Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs and Women. The Re-Invention of Nature*. New York: Routledge.
- Hardt, Michael (1999) *Affective Labor*. *boundary 2* 26:2, 89–100.
- Hochschild, Arlie Russell (1989) *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking Penguin.
- Hochschild, Arlie Russell (1997) *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Books.
- Hochschild, Arlie Russell (2003) *The Commercialization of Intimate Life. Notes from Home and Work*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Holvas, Jakke & Jussi Vähämäki (2005) *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.
- Ingström, Pia (2007) *Lentävä feministi ja muita muistoja 70-luvulta*. Helsinki: Schildts.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudamus.
- Jokinen, Eeva (2006) *Lasten hoitaminen*. Teoksessa: Jakonen, Mikko, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim.): *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto, 168–176.
- Jokinen, Eeva (2009) *Home, Work and Affects in the Fourth Shift*. Teoksessa Hanna Johansson & Kirsi Saarikangas (toim.) *Homes in Transformation. Dwelling, Moving, Belonging*. Helsinki: SKS, 358–375.
- Jokinen, Eeva & Julkunen Raija (1984) *Sidotut ja syrjäytetyt*. Sosiaalipolitiikan vuosikirja, 109–134.

- Julkinen, Raija (1994) Suomalainen sukupuoli-malli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179–202.
- Julkinen, Raija (2001) Suunnanmuutos. Tampere: Vastapaino.
- Julkinen, Raija (2008) Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Kuronen, Marjo (1991) Äitiyttä kaikille? Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 219–232.
- Laitinen, Irma (2008) Depression in / by / for women: agency, feminism and self-help in groups. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4764-0>
- Lammi-Taskula, Johanna (2004) Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä? Yhteiskuntapolitiikka 69: 3, 293–298.
- Mahon, Rianne (2001) Child Care: Toward What Kind of "Social Europe"? Social Politics (Fall), 343–379.
- Markkola, Pirjo (1994) Työläiskodin synty. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Marazzi, Christian (1998) Der Stamplatz der Socken. Zurich: Seismo Verlag.
- Melasniemi-Uutela, Heidi (2005) Pienten lasten äidit ja työ. Hyvinvointikatsaus 3, 30–33.
- Metsämäki, Janne (2005) Perhevapaista aiheutuvien kustannusten korvauksen kehittäminen. Selvityshenkilön raportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 16.
- Niemi, Riikka (2006) Kuka pelkää kotiäitiä? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääräyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 173–183.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Helsinki: Gaudeamus.
- Precarias a la deriva (2009). Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen. Helsinki: Like & Tutkijaliitto.
- Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Salmi, Minna & Johanna Lammi-Taskula (toim.) (2005) Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes ja Gummerus.
- Smelik, Anneke & Nina Lykke (eds.) (2008) Bits of Life. Feminism at the Intersections of Media, Bio-science, and Technology. Seattle & London: University of Washington Press.
- Salmi, Minna (2006) Syntyvyys vai työllisyysaste? Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006):4, 416–423.
- Waldby, Catherine & Melinda Cooper (2006) The Biopolitics of Reproduction: Post-Fordist Biotechnology and Women's Clinical Labour. Global Biopolitics Research Group, Working paper No. 15.
- Veijola, Soile & Eeva Jokinen (2008) Towards a Hostessing Society? Mobile Arrangements of Gender and Labour. NORA. Nordic Journal of Feminist and Gender Research 3(16), 166–181.
- Virno, Paolo (2006) Väen kielioppi. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Virtanen, Akseli (2006) Biopoliittisen talouden kriittikki. Helsinki. Tutkijaliitto.
- Vähämäki, Jussi (2003) Kuhnurien kerho. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Vähämäki, Jussi (2007) Prekarisaatio ja tietotyö. Teoksessa Antti Kasvio & Johanna Tjärer (koonneet) Työ murroksessa. Helsinki: Työterveyslaitos, 243–277.